

Muzeum Regionalne
w Środzie Śląskiej

Średzkie Zeszyty Naukowe

TOM 7/ 2010

Z. Aleksy, P. Jarysz

**SPRAWOZDANIE Z PRZEPROWADZENIA NADZORU I
RATOWNICZYCH BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH W ZWIĄZKU Z
INWESTYCJĄ PN. BUDOWA PARKINGU W REJONIE PL. WOLNOŚCI,
UL. KILIŃSKIEGO I DASZYŃSKIEGO W ŚRODZIE ŚLĄSKIEJ**

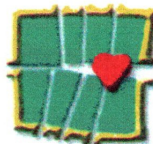
**(DZIAŁKI NR: 25, 76, 110/4, 111/2, 112/8, 112/9, 114/2, 117/4, 118/2,
121/3, 123, 125/1, 126/7 AM-18).**

**Prace archeologiczne prowadzono w oparciu o decyzje DWKZ we Wrocławiu
nr: 639/06 z dnia 26.06.2006 r. i 418/2007 z dnia 23.04.2007 r.**

Sprawozdanie ma charakter ostateczny.

Środa Śląska
copyright © 2003 Muzeum Regionalne w Środzie Śląskiej

2010

SPIS TREŚCI

	str.:
Wstęp	1
Kwerenda źródeł historycznych.....	1-4
Badania Archeologiczne.....	4-8
Zakończenie	9-10
Spis Fotografii	
Dziennik Badań.....	
Literatura.....	
Ryciny.....	
Fotografie.....	

Wstęp

W kwietniu i maju 2007 r. mgr Piotr Jarysz z ramienia Muzeum Regionalnego w Środzie Śląskiej przeprowadził ratownicze badania archeologiczne związane z inwestycją polegającą na budowie parkingu w rejonie pl. Wolności, ul. Kilińskiego i Daszyńskiego, w Środzie Śląskiej (ryc. 1, 5). W ich ramach wykonano nawierzchnie placu postojowego, dróg dojazdowych i chodników wraz z podbudową i kanalizacją. Prace inwestorskie prowadzono na działkach nr: 25, 76, 110/4, 111/2, 112/8, 112/9, 114/2, 117/4, 118/2, 121/3, 123, 125/1, 126/7 AM-18. Pierwotnie badania miano realizować w oparciu o decyzję konserwatorską nr: 639/06 z dnia 26.06.2006 r. Jednak po zmianie terminu prowadzenia inwestycji i kierownika badań archeologicznych została ona zrealizowana na podstawie decyzji nr 418/2007 z dnia 23.04.2007 r. Kwerendę źródłową dotyczącą obszaru badań przygotował mgr Zbigniew Aleksy, pracownik Muzeum Regionalnego w Środzie Śląskiej.

Kwerenda źródeł historycznych

Wybiegająca z rynku w kierunku północnym ul. Jana Kilińskiego, przy której zlokalizowana jest inwestycja, wcześniej nazywana była Piekarską, a od 1605 r. aż do 1945r. Ślusarską. Jest ona integralnym elementem średniowiecznego układu urbanistycznego, jaki wykształcił się w Środzie Śląskiej z końcem XIII w. a początkiem XIV w. Jego zasięg wyznaczały, a zarazem jego kształtowanie kończyło się, wraz z budową w pierwszej połowie XIV w. murów miejskich. Część pieniędzy na ten cel pochodziła z darowizny ówczesnego władcy miejscowości, króla czeskiego Jana Luksemburskiego. W dokumencie z 16 października 1341 r. przekazywał on miastu dziesięcioletni czynsz płacony mu przez Żydów średzkich (Kindler b, s. 18; Meinardus, s. 235).

Wybudowane mury miały 15 stóp wysokości oraz 4 stopy szerokości. Posiadały one w średniowieczu 48 bastei i wież, wśród nich 8 wież głównych, z których część rozebrano do wysokości murów już w XVII w., a resztę w 1765 r. W 1818 r. mury obniżono o 3 stopy.

Parking usytuowany jest na zapleczach średniowiecznych działek Placu Wolności nr 45-65, ul. Kilińskiego nr 4-16 oraz ul. Daszyńskiego nr 20-28. W 2 poł. XIX w. najintensywniej zabudowane były zaplecza działek Placu Wolności, w następnej kolejności ul. Kilińskiego. Najmniej budynków gospodarczych znajdowało się na działkach od ul. Daszyńskiego.

Na podstawie planów z 1860 r. i ok. 1905 r. widać wyraźnie, że centralna część parkingu znajduje się na niezbudowanych wówczas częściach działek. Można przypuszczać, że te niezabudowane części działek były po prostu ogrodami (Atlas, il. nr 19, 23, ryc. 3a-3b). Prawdopodobnie tę zauważamy również na wcześniejszych planach osiemnastowiecznych (Atlas, il. nr 9, 14, ryc. 2b-2a), zaś potwierdzeniem tej prawidłowości dla XX w. mogą być między innymi fotografie przedstawiające miasto z lotu ptaka od strony północnej z 1927 r. i od południowego wschodu z 1933 r. (Atlas, il. nr 27, 28, ryc. 4a-4b). Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, że już od początku wyznaczenia tych działek w okresie średniowiecza na ich zapleczeniach znajdowały się ogrody.

Zachowane tomy Ksiąg Katastralnych Środy Śląskiej z lat 1895-1909, 1928-1944 umożliwiają nam ustalenie właścicieli interesujących nas działek przy rynku – pl. Wolności w tym okresie (Archiwum sygn. nr. 213; Archiwum sygn. nr. 214). Zapisy w księgach informują również o charakterze zabudowy poszczególnych działek. Informacje te skonfrontowane z planami katastralnymi z 1860 r. i z ok. 1905 r. pozwalają nam w miarę szczegółowo ustalić miejsca relikwów zabudowy, na jakie możemy natrafić w trakcie prac badawczych.

Działka nr 45 należała w 1895 r. do Emila Grundmanna, właściciela browaru. Informacja w księdze katastralnej dotyczy wprowadzie 1895 r., ale z całą pewnością Grundmann był jej właścicielem już wcześniej. Fakt, że nie zachowały się księgi katastralne z lat wcześniejszych, uniemożliwia nam ustalenie pierwotnej daty nabycia przez niego tej działki. Uwaga ta odnosi się do wszystkich wymienionych poniżej działek. Na działce tej o wielkości 6,6 ara znajdował się budynek mieszkalny, dziedziniec, skrzydło boczne budynku (browar?), warsztat, piwnica – chłodnia, stajnia, którą w 1897/8 r. przerobiono na pralnię (Eißkeller). Najprawdopodobniej w tym samym miejscu znajdował się browar, który w 1690 r. kupiła rada miasta (Kindler a, s. 161). Browar ten w 1844 r. wydzierżawił, a w 1871 r. kupił od miasta Ferdynand Pavel (Keil, s. 46; Frommer, s. 36; Aleksy, Borowski, s. 221). W 1901 r. browar ten synowie Ferdynanda, Paul i Gustav Pavlowie, sprzedali wspomnianemu już Emilowi Grundmannowi, ten zaś w 1905 r. odsprzedał go Franzowi Pfestroffowi (Archiwum sygn. nr. 214; Aleksy, Borowski 2003, s. 221). Po raz pierwszy browar na tej ulicy wzmiankowany jest już w 1584 r. Być może jest to ten sam, o którym wyżej mówiliśmy (Kindler a, s. 150). Godzi się w tym miejscu dodać, że wspomniani właściciele browaru pochodzili z innej gałęzi rodziny Pavel, której rodzinny skarb odkryto podczas badań archeologicznych poprzedzających budowę budynku przy pl. Wolności nr 62. Skarb ten eksponowany jest w średzkim muzeum.

Działka nr 47 wielkości 1,95 ara należała do właściciela słodowni Paula Pavla. W 1901 r. kupił ją wspomniany wyżej właściciel browaru Emil Grundmann. Ten sprzedał ją w 1905 r. kolejnemu właścicielowi dawnego miejskiego browaru, Franzowi Pfestroffowi. Składała się z budynku mieszkalnego, dziedzińca i warsztatu.

Działka nr 49 należała do właściciela mieszczącej się w tym miejscu restauracji „Zur Kaiser Krone” - „Pod Cesarska Koroną” Paula Schnabla. W 1897/8 r. kupiła ją Anna Sauer z domu Janke. W 1906 r. zaś Fiebach Ferdinand, a w 1904 r. Saricke Emil. W 1906 r. właścicielem był Paul Fruntke. Z tego okresu znana jest widokówka przedstawiająca tę gospodę (Aleksy i in. 2006, s. 49). Już w 1910 r. przeszła w ręce Bertę Ernst, z domu Ludwig. Przed 1928 r. była własnością zegarmistrza Karla Felbera, a po 1928 r. Paula Greulich a jego żony Idy, z domu Gugisch. Zajmowali się oni wypożyczaniem samochodów. Działka miała wielkość 3,8 ara. Składała się z budynku mieszkalnego wraz ze skrzydłem bocznym, dziedzińca, warsztatu oraz drewnitni.

Działka nr 51 była własnością spadkobierców rodziny Hönsch. Przed 1928 r. nabył ją kupiec Bruno Mattert. Znajdował się na niej budynek mieszkalny, dziedziniec oraz budynek fabryki, zburzony w ostatnich latach.

Działka nr 53 w latach dziewięćdziesiątych XIX w. należała do kupca Philippa Müllera, a przed 1928 r. do jego owdowiałej żony Marie Müller z domu Geppert. Po niej właścicielką była ich córka Helene Dehnke z domu Müller. Na działce tej, o wielkości 6,1 ara, mieścił się budynek mieszkalny, jego boczne skrzydło, dziedziniec, ogród, dwie wozownie i drewnitnia.

Działka nr 55 była własnością rzeźnika Roberta Nickischa, a od 1900 r. Karla Schmiedera. W 1902 r. jej właścicielką była Louise Schmieder, z domu Nickisch, a w 1907 r. Robert Nickisch. Przed 1928 r. przeszła w ręce cukiernika Franza Spittela. Miała ona wielkość 5,9 ara, znajdował się na niej budynek mieszkalny, skrzydło boczne, dziedziniec, ogród. Przebudowana w 1900 r. Funkcjonowała tu pralnia i stajnia dla koni.

Działka nr 57 w końcu XIX w. należała do wspomnianego wyżej właściciela cukierni Franza Spittela. Oba budynki należące do Franza Spittela, z sztydem jego cukierni, widoczne są na zachowanej widokówce (Aleksy i in., s. 50). Przed 1928 r. właścicielem został jego syn Friedrich Spittel. Na działce wielkości 4.1 ara znajdował się budynek mieszkalny, skrzydło boczne i dziedziniec.

Działka nr 59 była własnością introligatora Heinricha Hillera, a od 1908 r. Marie Meyer z domu Beyer. Miała wielkość 6,6 ara, a znajdowały się na niej budynek mieszkalny, skrzydło boczne, dziedziniec i ogród.

Działka nr 61 w 1895 r. należała do rymarza Karla Marocka. W 1909 r. właścicielem stał się siodlarz Josef Kurzke. Na 10,7 arach owej działki znajdowały się: budynek mieszkalny, drewnutnia, dziedziniec, ogród, dwa budynki w tylnej części działki, warsztat, stajnia dla koni.

Działka nr 63 należała do ślusarza Reinholda Kalide, a od 1909 r. Ernestiny Kalide i innych pięciu współdziedziczących właścicieli. Przed 1928 r. nabył ją mistrz introligatorski Paul Heinrich. Na działce o wielkości 4,10 ara znajdował się budynek mieszkalny, dziedziniec, budynek po lewej stronie, warsztat ślusarski i drewnutnia.

Działka nr 65 w 1895 r. należała do blacharza Hermanna Konrada, w 1901 r. do Juliusa Hermanna, a w 1943 r. do jego żony Anny Hermann z domu Gehl. Na działce o wielkości 4,38 ara znajdowały się: budynek mieszkalny ze skrzydłem bocznym nowo wybudowany w 1902 r., drewnutnia, dziedziniec i ogród, dwie szopy.

Działka nr 67 należała do tapicera Maxa Dreschera. W 1902 r. kupił ją producent wędlin Alois Schwope. Na działce o wielkości 4,61 ara znajdował się budynek mieszkalny ze skrzydłem bocznym, drewnutnia, stajnia dla koni oraz wozownia.

Działka nr 69 należała do kupca Wilhelma Thomasa. Przed 1928 r. nabył ją ślusarz Oskar Hoffmann i był jej właścicielem do 1944 r. Na działce o wielkości 4,59 ara znajdował się budynek mieszkalny z dziedzińcem, ogrodem i spichlerzem oraz drewniana stajnia (Archiwum sygn. nr. 213, Archiwum sygn. nr. 214).

Badania Archeologiczne

W pierwszej kolejności prowadzono prace ziemne związane z budową kanalizacji deszczowej. Wykopy ziemne założono w N-E partii inwestycji (ryc. 5). Dla celów badawczych wykopy liniowe pod kanalizację podzielono na odcinki oznaczone literami alfabetu A-C.

Odcinek A – wykop założono w drodze dojazdowej do parkingu. Biegł on w przybliżeniu po linii S-N od skrzyżowania z ul. Daszyńskiego, gdzie była zlokalizowana studnia nr D1, do studni D2. Wymiary dł. – 57 m, szer. 1,5-2m, głęb. 1,7-2 m. Wykop założono w bliskim sąsiedztwie istniejącej kanalizacji sanitarnej, stąd też stratygrafia nawarstwień rejestrowana w jego obrębie została mocno zaburzona.

Od skrzyżowania z ul. Daszyńskiego do końca budynku gospodarczego zlokalizowanego na tyłach posesji nr 28 w wykopie rejestrowano układ nawarstwień taki jak w profilu W nr P1 (ryc.5, 6a; fot. 1-2):

- 1 – asfalt, (nawierzchnia jezdni). Grubość warstwy mierzyła 10 cm.
- 2 – kruszywo kamienne, (podbudowa). Miąższość warstwy sięgała 20 cm.
- 3 – żółty piasek, (podbudowa). Grubość warstwy wynosiła 6-10 cm;
- 4 – czarna, miejscami brązowa próchnica przemieszana z gruzem, szlaką, żwirem, wapnem i grudkami zaprawy, (zasyp wcześniejszego wykopu instalacyjnego). Grubość warstwy mierzyła 100 cm;
- 5 – żółty piasek z przesmużeniami szaro-czarnej próchnicy w stropie, (podglebie). Miąższość warstwy sięgała 30 cm.
- 6 – żółty, sypki piasek, (calec). Grubość warstwy mierzyła 20 cm.

Następnie od końca budynku gospodarczego zlokalizowanego na tyłach posesji nr 28 do końca odcinka stratygrafia w wykopie uległa zmianie, prezentuje ją profil E nr P2 (Ryc.5, 6b; Fot. 3-4):

- 1 – szaro-brązowa próchnica z gruzem ceglano-betonowym, szlaką i żwirem, (warstwa budująca podwórko). Miąższość warstwy wynosiła 40 cm;
- 2 – brunatna próchnica przemieszana ze żwirem, gruzem i piaskiem, (nasyp). Grubość warstwy mierzyła 60 cm;
- 3 – żółto-zielonkawa glina przemieszana z piaskiem i próchnicą. Warstwa zawierała węgle drzewne, spaleniznę, grudki polepy i fragm. cegieł, (warstwa kulturowa). Jej grubość sięgała 40 cm;
- 4 – żółty piasek z przesmużeniami szarej próchnicy w stropie, (podglebie). Miąższość warstwy mierzyła 30 cm.

Odcinek B – wykop zlokalizowano w południowej i częściowo środkowej partii badanego obszaru, na odcinku między studniami D2 i D3. Rejestrowano tu układ nawarstwień taki jak w profilu SW nr P3 (ryc. 5, 7a; fot. 5-6):

- 1 – szaro-brązowa próchnica z gruzem ceglano-betonowym, szlaką i żwirem, (warstwa budująca podwórko). Miąższość warstwy wynosiła 50 cm;
- 2 – brunatna próchnica przemieszana z piaskiem, żwirem i drobnym gruzem, (nasyp). Grubość warstwy mierzyła 60 cm;

3 – żółta glina przemieszana z piaskiem i soczewkami próchnicy. Warstwa zawierała węgle drzewne, spaleniznę, grudki polepy i fragm. cegieł, (warstwa kulturowa). Jej grubość sięgała 45 cm;

4 – żółty piasek z przesmużeniami szarej próchnicy w stropie, (calec). Miąższość warstwy mierzyła 25 cm. Wspomniany układ jest zbieżny z układem zarejestrowanym w profilu P2.

Odcinek C – wykop biegł na tyłach posesji nr 22-28 przy ul. Daszyńskiego. Rejestrowano tu układ nawarstwień taki jak w profilu NW nr P4 (ryc. 5, 7b; fot. 7):

1 – szaro-brązowa próchnica z gruzem ceglano-betonowym, szlaką i żwirem, (warstwa budująca podwórko). Miąższość warstwy wynosiła 50 cm;

2 – brunatna próchnica zawierająca domieszkę żwiru, korzenie drzew i poj. fragm. cegieł w stropie, (warstwa ogrodowa). Grubość warstwy mierzyła 50 cm;

3 – szaro-popielata próchnica z piaskiem, (podglebie). Jej grubość sięgała 30 cm;

4 – żółty piasek z gliną, (calec). Miąższość warstwy mierzyła 40 cm.

Kolejnym etapem prac związanym z inwestycją było przygotowanie podłoża pod nowe drogi dojazdowe, ciągi piesze i miejsca parkingowe. Polegało to na usunięciu z terenu objętego pracami ziemnymi warstwy próchniczo-gruzowej. Dla celów badawczych obszar ten podzielono na 4 sektory o nr I-IV (ryc. 5). Grubość zdejmowanej warstwy w poszczególnych sektorach była różna.

Następnie na tak przygotowane podłoże wysypano piasek stanowiący podbudowę. Na nim budowano krawężniki oraz układano nawierzchnię z kostki betonowej nowych parkingów, ciągów pieszych i dróg dojazdowych. Równoległe z pracami inwestycyjnymi były prowadzone prace archeologiczne. Polegały one na stałym nadzorowaniu prac ziemnych, obserwacji oraz doczyszczaniu powierzchni odsłanianej w trakcie zdejmowania warstwy próchniczo-gruzowej. Na bieżąco rejestrowana była również sytuacja stratygraficzna na obszarze objętym badaniami. W miejscach ujawnienia reliktywów architektonicznych czy archeologicznych prace inwestycyjne były wstrzymywane dla wykonania dokumentacji archeologicznej.

Sektor I – obejmował obszar na tyłach kamienic usytuowanych przy pl. Wolności (nr 45-55 częściowo) i ul. Kilińskiego (nr 4-5). Graniczył on od N z sektorem II, a od S z sektorem III (ryc. 5, 8; fot. 8-15, 24, 27). Z obszaru sektora zebrano warstwę szaro-brązowej próchnicy

przemieszanej z gruzem ceglano-betonowym, szlaką, żwirem i piaskiem. Grubość warstwy sięgała 40-60 cm.

W trakcie prac związanych z doczyszczaniem powierzchni sektora ujawniono relikty przyziemia budynku zorientowanego dłuższą osią w przybliżeniu po linii S-N (ryc. 5, 8 A-D; fot. 10-12). Relikty ścian A, C przylegały do tylnego traktu kamienicy nr 53. Wzniesiono je z cegły o wymiarach (dł. x szer. x wys.): 29-29,5 x 15-15,5 x 7-7,5 cm na zaprawie szarej, silnie spiaszczonej, zawierającej grudki niedolasowanego wapna. Zachowane wymiary odsłoniętych reliktyw wynoszą: A – dł. 5,5 m, szer. 0,6 m; C – dł. 5 m, szer. 0,6 m. W partii N ich zakończenia były zerwane. W odległości ok. 3,5 m na N od tylnego traktu kamienicy nr 53 odsłonięto relikty ściany poprzecznej B o wymiarach: dł. 4m i szer. 0,5 m (ryc. 5; 8; fot. 10-12). Wzniesiono ją z cegły i na zaprawie podobnej jak ściany A, C. W narożach nie była ona powiązana ze ścianami A i C. W obrębie reliktyw odkrytego budynku przy S krawędzi ściany B założono płytki wykop sondażowy oznaczony jako 1 (ryc. 5; 8; fot. 13). Miał on postać prostokąta o wymiarach 0,8 x 1 m. Wykop założono w celu sprawdzenia czy budynek, którego relikty odkryto nie posiadał piwnicy. Sytuację stratygraficzną w sondażu 1, jak i w jego bezpośrednim sąsiedztwie przedstawiono na rzucie (ryc. 8):

- 1 - szaro-brązowa próchnica z gruzem, szlaką, piaskiem i gliną, (nasyp);
- 2 - szaro-brązowa próchnica z piaskiem, (wkop pod ścianę B);
- 3 - płyty spalenizny z próchnicą, (warstwa użytkowa);
- 4 – szara, miejscami szaro-czarna próchnica z płatami gliny barwy żółto-kremowej, fragm. cegieł, węglami drzewnymi, grudkami polepy barwy pomarańczowej oraz licznymi przesmuszeniami piaszczystymi, (destrukcja starszej zabudowy);
- 5 – bruk zbudowany z otoczków o wysokości 5-8 cm, (nawierzchnia);
- 6 – szaro-żółty piasek, (podsyp pod bruk).

Sektor II – obejmował obszar na tyłach kamienic usytuowanych przy ul. Kilińskiego (nr 16) i ul. Daszyńskiego (nr 20-22). Graniczył on od S z sektorem I, a od E z sektorem IV (ryc. 5, 9a; fot. 16-23, 25). Z obszaru sektora zebrano warstwę szaro-brązowej próchnicy przemieszanej z gruzem ceglano-betonowym, szlaką, żwirem i piaskiem. Grubość warstwy sięgała 40-60 cm. W miejscu zniszczonej zabudowy murowanej przy ul. Kilińskiego między posesjami 6 i 16 (nr od ul. Kilińskiego) badaniami objęto tylko fragm. terenu, które przeznaczone zostały pod chodniki i drogę dojazdową do parkingu. Pozostałą część tego obszaru nabył prywatny właściciel, który planuje budowę w tym miejscu przychodni zdrowia.

W partii N-W terenu prywatnego zarejestrowano profil S nr P5 (ryc. 5, 9a; fot.16-17).

Układ nawarstwień zarejestrowany w profilu przedstawiał się następująco:

- 1 – szaro-czarna próchnica z drobnym gruzem, (współczesny trawnik);
- 2 – żółto-szary piasek z domieszką próchnicy, (warstwa wyrównawcza);
- 3 – brunatna próchnica z drobnym gruzem, (warstwa użytkowa);
- 4 – warstwa gruzu ceglanego z zaprawą, (warstwa rozbiórkowa). Zaprawa barwy szarej silnie spiaszczona, zawierała grudki niedolasowanego wapna.

Sektor III – obejmował obszar na tyłach kamienic usytuowanych przy pl. Wolności nr 55-67. Graniczył on od W z sektorem I, a od N z sektorem IV. Granicę W sektora III stanowiła droga wewnętrzna prowadząca do ul. Daszyńskiego i częściowo także teren przylegający do zapleczy działek położonych przy ul. Wąskiej (ryc. 5, 9b; fot. 26, 28-31, 34-35, 37-39). Z obszaru sektora zebrano warstwę szaro-brązowej próchnicy przemieszanej z gruzem ceglano-betonowym, szlaką, żwirem i piaskiem. Grubość warstwy sięgała 20-30 cm. W drodze dojazdowej do ul. Daszyńskiego, ok. 28 m na N od ściany N budynku nr 59a, odkryto nowożytną studnię (ryc. 5, 9b; fot. 36-39). Studnia zbudowana była z cegieł kształtowych o formie odcinków koła i wymiarach (dł. x szer. x wys.): 30-27 x 16-19 x 6,5 cm (fot. 39). Cegły układane były na spiaszczonej glinie z domieszką żwiru. Wymiary studni – średn. zewnętrzna 118 cm, średn. wewnętrzna 98 cm, gł. do suchego dna mierzyła 480 cm. Pierwotnie była ona nakryta płytą granitową, po zniwelowaniu terenu o ok. 20 cm i rozebraniu do tego poziomu górnej partii studni przykryto ją ponownie płytą granitową, a następnie przysypano piaskiem i ułożono betonową nawierzchnię drogi.

Sektor IV – obejmował obszar na tyłach kamienic usytuowanych przy ul. Daszyńskiego nr 22 (częściowo), 24-30. Graniczył on od S z sektorem III, a od W z sektorem II. Granicę E sektora IV stanowiła droga wewnętrzna prowadząca do ul. Daszyńskiego i częściowo także teren przylegający do zaplecza działki przy ul. Wąskiej nr 7, (ryc. 5; fot. 26, 28-31, 34-35, 37-39). Z obszaru sektora zebrano warstwę szaro-brązowej próchnicy przemieszanej z gruzem ceglano-betonowym, szlaką i żwirem. Grubość warstwy mierzyła 20-30 cm.

Zakończenie

1). Na obszarze objętym inwestycją nie stwierdzono obecności obiektów archeologicznym. Również poszukiwanie materiału zabytkowego na omawianym terenie przyniosło wynik negatywny.

2). Wykopy pod kanalizację deszczową A-C zlokalizowano w N-E partii badanego obszaru (ryc. 5). Analiza nawarstwień rejestrowanych w profilach wykopów liniowych wykazała, co następuje:

- Strop warstwy calcowej zalegał na wysokościach: wykop A – 122,88 – 123,96 m n.p.m.; wykop B – 124,64 m n.p.m.; wykop C – 124,38 m n.p.m.
- W wykopie C praktycznie na całej jego długości calec przykrywała warstwa podglebia, na której zalegała warstwa ogrodowa (profil NW nr P4, 7b; fot. 7). Jej obecność na zapleczach działek przy ul. Daszyńskiego od nr 20 (częściowo) po nr 28 wskazuje, iż teren w miejscu przebiegu wykopu nie był objęty zabudową. Zgodnie z wymową XIX- i XX-stowiecznych źródeł ikonograficznych zaplecza działek nr 20-28 przy tej ulicy nie były objęte zabudową, a na ich obszarze funkcjonowały ogrody (Kwerenda źródeł historycznych, s. 2).
- W wykopie B zlokalizowanym ok. 22 m na S od wykopu C nie zarejestrowano obecności warstwy ogrodowej (ryc. 5). Tu bezpośrednio nad calcem zalegała warstwa kulturowa, nad którą rejestrowano nawarstwienia o charakterze zasypiskowym i niwelacyjnym (profil SW nr P3 ryc. 7a; fot. 5-6).

3). Na całym obszarze objętym inwestycją (ryc. 5, sektory I-IV) rejestrowano obecność warstwy próchniczno-gruzowej o charakterze niwelacyjnym, która budowała teren w rejonie pl. Wolności, ul. Kilińskiego i ul. Daszyńskiego. Jej grubość mierzyła 50-70 cm. W toku prac związanych z budową nowych nawierzchni parkingów, dróg dojazdowych, placów i ciągów pieszych z powierzchni sektorów usunięto: I-II 40-60 cm, a III-IV 20-30 cm tej warstwy. Stąd też substancja zabytkowa spodziewana zwłaszcza od strony zaplecza działek przy pl. Wolności i ul. Daszyńskiego praktycznie nie uległa zniszczeniu w trakcie tych prac.

W wyniku badań na obszarze sektorów I-IV odkryto:

- W sektorze I na tyłach działki nr 53, która w końcu XIX i w początkach XX w. należała do rodziny Müller (Kwerenda źródeł historycznych, s. 3), odkryto relikty zabudowy murowanej (ryc. 5, 8 A-D; fot. 10-12). Ich datowanie określono w szerokich ramach

czasowych 2 poł. XIX - 1 poł. XX w. Są to pozostałości najprawdopodobniej budynku gospodarczego.

- Badania archeologiczne przeprowadzone w sondażu 1 wykazały, że budynek, którego relikty odkryto, nie był podpiwniczony (ryc. 5; 8; fot. 13). Natomiast nawarstwienia kulturowe uchwycone w wykopie - relikty bruku oraz pozostałość starszej zabudowy (ryc. 8, warstwy 4-5, fot. 13) świadczą o intensywnym zagospodarowaniu tej części parceli w przeszłości.

- W N-W partii sektora II tuż przy ul. Kilińskiego (ryc. 5, profil P5) zarejestrowano obecność warstwy rozbiórkowej (ryc. 9a, warstwa 4; fot. 16-17). Jest ona najprawdopodobniej śladem po budynku, którego przedstawienie widoczne jest na zdjęciu lotniczym miasta od północy z 1927 r. (ryc. 4a).

- W sektorze III odkryto studnię ceglana, której chronologię określono ogólnie na okres nowożytny (ryc. 5, 9b; fot. 36-39).

Spis Fotografii

- Fot. 1** Środa Śląska, parking, kanalizacja deszczowa odcinek A. Widok na odcinek wykopu zlokalizowany między studniami nr D1-D2 na wysokości posesji nr 26-28, ujęcie z NW.
- Fot. 2** Środa Śląska, parking, kanalizacja deszczowa odcinek A. Widok na układ nawarstwień zarejestrowany w profilu E nr P2, ujęcie z W.
- Fot. 3** Środa Śląska, parking, kanalizacja deszczowa odcinek A. Widok na odcinek wykopu zlokalizowany między studniami nr D1-D2, który dochodził do skrzyżowania z ul. Daszyńskiego, ujęcie z NE.
- Fot. 4** Środa Śląska, parking, kanalizacja deszczowa odcinek A. Widok na układ nawarstwień (partia stropowa) zarejestrowany w profilu W nr P1, ujęcie z E.
- Fot. 5** Środa Śląska, parking, kanalizacja deszczowa odcinek B. Widok na wykop między studniami nr D2 – D3, ujęcie z SE.
- Fot. 6** Środa Śląska, parking, kanalizacja deszczowa odcinek B. Widok na układ nawarstwień zarejestrowany w profilu SW nr P3, ujęcie z NE.
- Fot. 7** Środa Śląska, parking, kanalizacja deszczowa odcinek C. Widok na układ nawarstwień zarejestrowany w profilu NW nr P4, ujęcie z SE.
- Fot. 8** Środa Śląska, parking, sektor I, obszar na tyłach posesji nr 6 i częściowo drogi prowadzącej z parkingu do ul. Kilińskiego. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczno-gruzowej, ujęcie z E.
- Fot. 9** Środa Śląska, parking, sektor I partia NW, obszar przylegający do drogi prowadzącej z parkingu do ul. Kilińskiego. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczno-gruzowej, ujęcie z NE.
- Fot. 10-12** Środa Śląska, parking, sektor I na tyłach kamienic 53-55. Widok na odsłonięte relikty architektury murowanej, ujęcie z NE.
- Fot. 11** Środa Śląska, parking, sektor I/II, droga prowadząca z parkingu do ul. Kilińskiego. Widok na powierzchnię sektorów po usunięciu warstwy gruzowo-próchnicznej, ujęcie z SW.
- Fot. 13** Środa Śląska, parking, sektor I na tyłach kamienic 53-55. Widok na powierzchnię wykopu sondazowego 1, ujęcie z SW.
- Fot. 14** Środa Śląska, parking, sektor I, obszar przy garażach na tyłach posesji nr 49. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczno-gruzowej, ujęcie z SW.
- Fot. 15** Środa Śląska, parking, sektor I, obszar przy garażach na tyłach posesji nr 49. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczno-gruzowej, ujęcie z NE.
- Fot. 16** Środa Śląska, parking, sektor II, obszar w sąsiedztwie posesji nr 16 przy ul. Kilińskiego. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczno-gruzowej, ujęcie z E.
- Fot. 17** Środa Śląska, parking, sektor II, obszar w sąsiedztwie posesji nr 16 przy ul. Kilińskiego. Widok na układ nawarstwień zarejestrowany w profilu S nr P5, ujęcie z N.
- Fot. 18** Środa Śląska, parking, sektor II, obszar przy komórkach w sąsiedztwie posesji nr 16. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczno-gruzowej, ujęcie z SE.
- Fot. 19** Środa Śląska, parking, sektor II, obszar przy komórkach na tyłach posesji nr 16. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczno-gruzowej, ujęcie z E.
- Fot. 20** Środa Śląska, parking, sektor II,IV, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 20-28 przy ul. Daszyńskiego. Widok na prace związane z usuwaniem warstwy próchniczno-gruzowej. ujęcie z W.
- Fot. 21** Środa Śląska, parking, sektor II, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 22. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczno-gruzowej, ujęcie z

- SW.
- Fot. 22** Środa Śląska, parking, sektory II, IV, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 22-24. Widok na powierzchnię części sektorów po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z W.
- Fot. 23** Środa Śląska, parking, sektor II, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 20. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z S.
- Fot. 24** Środa Śląska, parking, sektor I, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 47. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z NW.
- Fot. 25** Środa Śląska, parking, sektory II, IV, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 22-28. Widok na powierzchnię sektorów po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z W.
- Fot. 26** Środa Śląska, parking, sektory I, III, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 53-57. Widok na powierzchnię sektorów po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z S.
- Fot. 27** Środa Śląska, parking, sektor I, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 53. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z SW.
- Fot. 28** Środa Śląska, parking, sektor III, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 57-59a. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z SW.
- Fot. 29** Środa Śląska, parking, sektor III, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 61-63. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z SW.
- Fot. 30** Środa Śląska, parking, sektor III, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 67a. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z SE.
- Fot. 31** Środa Śląska, parking, sektor III, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 61-63. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z NE.
- Fot. 32** Środa Śląska, parking, sektor IV, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 26-28. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z W.
- Fot. 33** Środa Śląska, parking, sektor IV, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 22-28. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z E.
- Fot. 34** Środa Śląska, parking, sektor III, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 53-59. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z W.
- Fot. 35** Środa Śląska, parking, sektor III i IV, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 63-65 oraz zlokalizowany w drodze gruntowej prowadzącej do ul. Daszyńskiego. Widok na prace związane z usuwaniem warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z SW.
- Fot. 36** Środa Śląska, parking, sektor IV, obszar usytuowany na tyłach posesji nr 28. Widok na powierzchnię tej części sektora po usunięciu warstwy próchniczo-gruzowej, ujęcie z W.
- Fot. 37** Środa Śląska, parking, sektor III. Widok na miejsce odsłonięcia studni ceglanej, ujęcie z W.
- Fot. 38** Środa Śląska, parking, sektor III. Widok na odsłonięte reliktury studni, ujęcie z góry.
- Fot. 39** Środa Śląska, parking, sektor III. Jedna z cegieł stanowiąca budulec studni, ujęcie z góry.

Dziennik Badań

Dotyczy inwestycji pn. - Budowa parkingu w rejonie pl. Wolności, ul. Kilińskiego i Daszyńskiego w Środzie Śląskiej.

Wizja lokalna terenu objętego przyszłą inwestycją poprzedziła prace archeologiczne.

Na obszarze objętym inwestycją prowadzono badania archeologiczne, w trakcie których podejmowano następujące czynności:

- Nadzorowano przebieg prac ziemnych związanych z inwestycją.
- Doczyszczano i poddawano obserwacji ściany wykopów liniowych.
- Prowadzono analizę nawarstwień zawartych w profilach wykopów.
- Rozpoznawano stratygrafię nawarstwień na obszarze sektorów I-IV, skąd usuwano warstwę próchniczo-gruzową.
- Na bieżąco sporządzano dokumentację terenową z badań, w tym - fotograficzną, rysunkową i opisową.
- Nanoszono wykopy i dokumentowane fragm. profili na plan inwestycyjny.

26-27.04.2007 r.

Prace archeologiczne prowadzono: na odcinku wykopu pod kanalizację deszczową zlokalizowanym w środkowej i południowej partii badanego obszaru między studniami D2 i D3.

04,07.05.2007 r.

Prace archeologiczne prowadzono: na odcinku wykopu pod kanalizację deszczową założonym na tyłach posesji nr 22-28 przy ul. Daszyńskiego.

10-12.05.2007 r.

Prace archeologiczne prowadzono: na odcinku wykopu pod kanalizację deszczową zlokalizowanym między budynkiem gospodarczym przylegającym od tyłu do posesji nr 28 przy ul. Daszyńskiego a studnią nr D2.

14.05.2007 r.

Prace archeologiczne prowadzono: na odcinku wykopu pod kanalizację deszczową założonego między zabudowaniami posesji nr 28 a skrzyżowaniem z ul. Daszyńskiego.

15-17.05.2007 r.

Prace archeologiczne prowadzono w związku z usuwaniem warstwy próchniczo-gruzowej z obszaru sektora I. Ujawniono relikty architektury murowanej. Prowadzono badania archeologiczne w obrębie sondażu 1.

18-19,21.05.2007 r.

Prace archeologiczne prowadzono w związku z usuwaniem warstwy próchniczo-gruzowej z obszaru sektora II. Ujawniono relikty architektury murowanej.

22-25.05.2007 r.

Prace archeologiczne prowadzono w związku z usuwaniem warstwy próchniczo-gruzowej z obszaru sektora III. Odsłonięto studnię ceglana.

26, 28-29.05.2007 r.

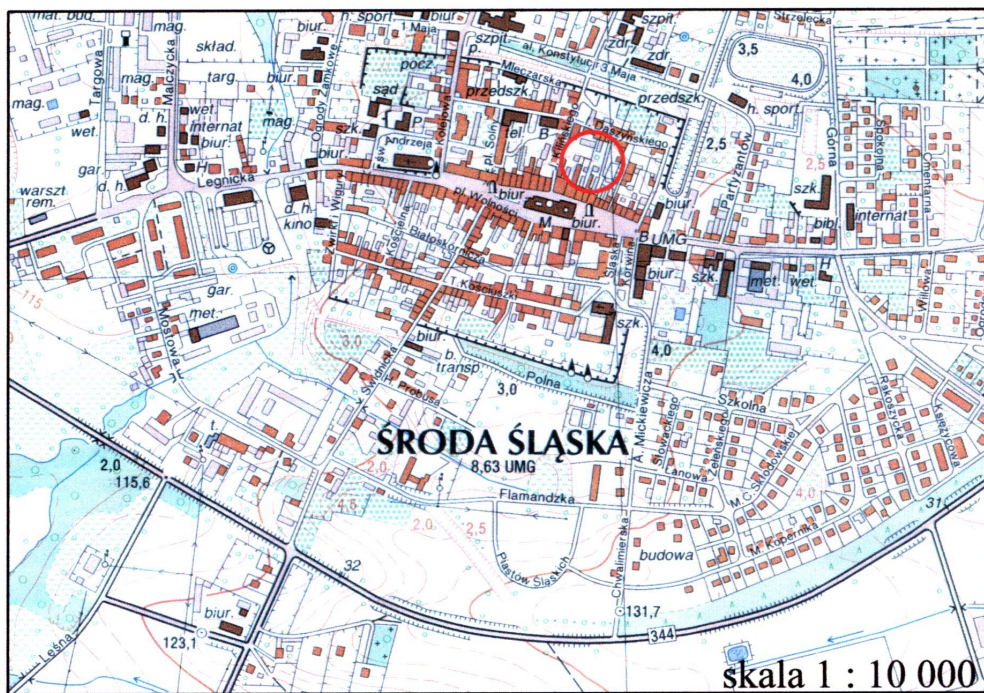
Prace archeologiczne prowadzono w związku z usuwaniem warstwy próchniczo-gruzowej z obszaru sektora IV.

30.05.2007 r.

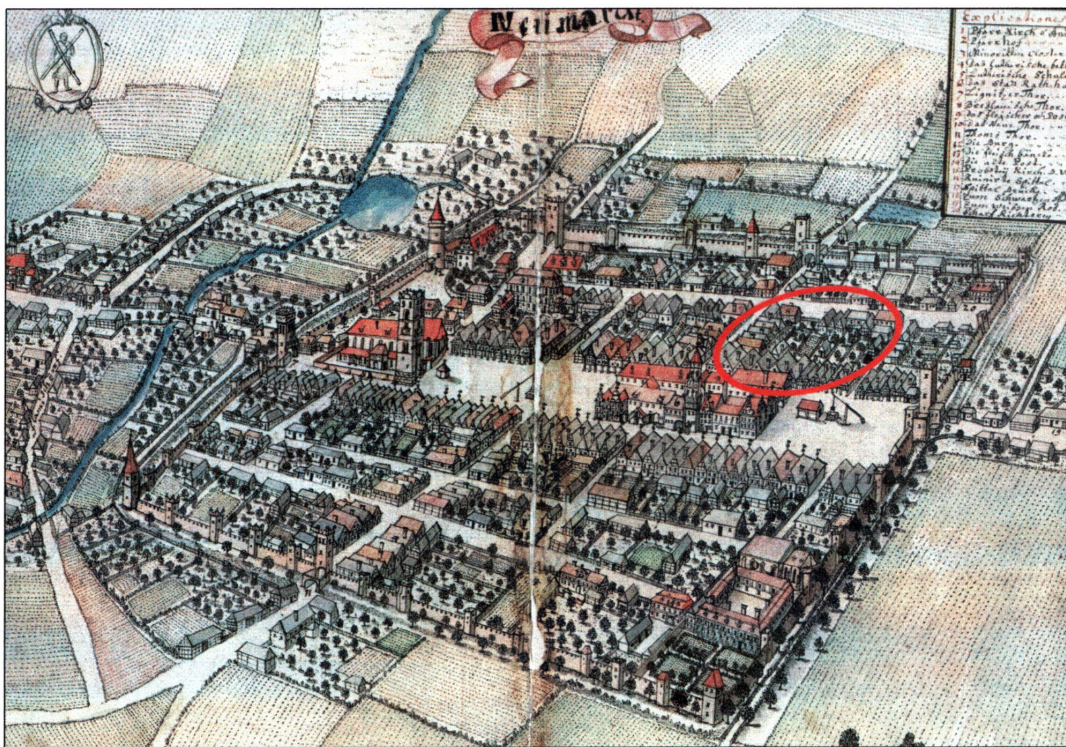
Uzupełnienie dokumentacji terenowej, zakończenie prac archeologicznych.

Literatura

- Aleksy Z., Gołąb R., Kuriata A., Sopel H.,
2006, *Środa Śląska na dawnej widokówce. Neumarkt i. Schl. auf alten Ansichtskarten*, Środa Śląska.
- Aleksy Z., Borowski G.,
2003, *Relikty browaru w Środzie Śląskiej*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 41, s. 219-226.
Archiwum 214...,
Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Urząd Katastralny w Środzie Śląskiej 1864 – 1944, sygn. 214. *Gebedesteurrolle des Gemeindebezirks Neumarkt 1895 - 1909*, Bd. I, Nr. 1 – 250.
- Archiwum 213...,
Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Urząd Katastralny w Środzie Śląskiej 1864-1944, sygn. 213, *Liegenschaftsbuch, Eigentumverzeichnis des Gemeindebezirks Neumarkt 1928 -1944*.
- Atlas...,
2003, A. Czachorowski (red.), *Atlas Historyczny Miast Polskich*, M. Młynarska-Kaletynowa (red.), tom IV, Śląsk. Zeszyt 2, Środa Śląska. Opracowali R. Eysymontt, M. Goliński przy współpracy M. Młynarskiej-Kaletynowej i Wojciecha Ziółkowskiego (opracowanie), zeszyt 2, *Środa Śląska*, Wrocław.
- Frommer M.,
(b. d. w.1959 ?), *Daten aus der Geschichte von Stadt und Kreis Neumarkt i. Schles. (von 1201 bis 1958)*, Velen.
- Keil W.,
1930, *Pavel die Geschichte einer Brauerfamilie von ihrem ersten Auftreten in Schlesien um 1700 bis zur Gegenwart*, Neumarkt.
- Kindler P.,
1907, *Geschichte der Stadt Neumarkt*, Bd. II, Neumarkt.
- Kindler P.,
1934, *Geschichte der Stadt Neumarkt*, Bd. 1, zweite Auflage, Neumarkt.
- Meinardus O.,
1906, *Das Neumarkter Rechtsbuch und andere Neumarkter Rechtsquellen*, Breslau.

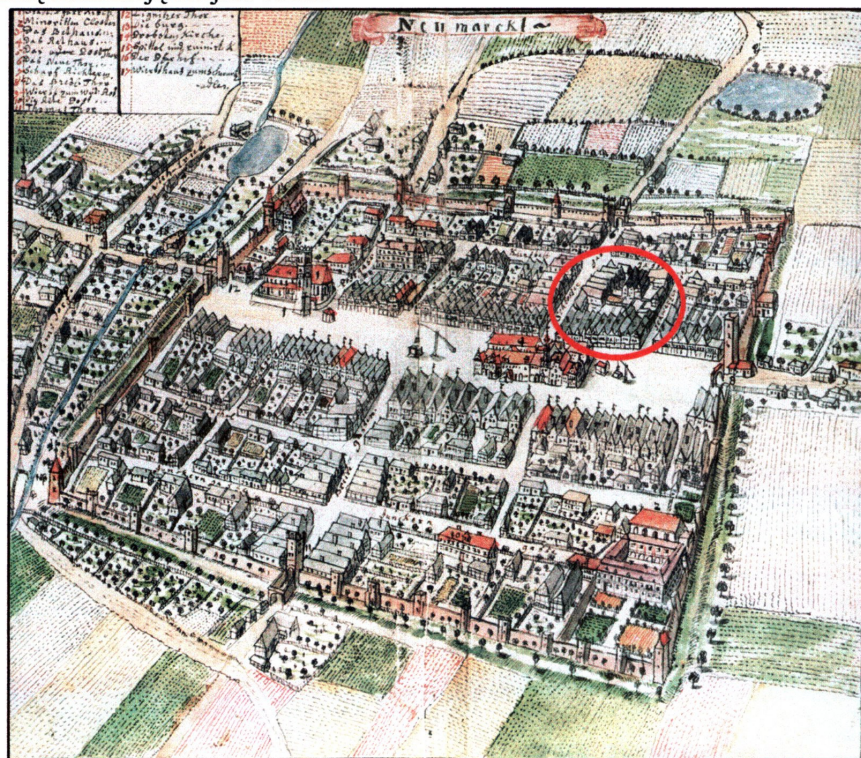

Ryc. 1. Lokalizacja obszaru objętego badaniami archeologicznymi.

a

Ryc. 2a. Środa Śląska. Widok miasta z lotu ptaka od strony południowo-wschodniej, 1755 z przybliżoną lokalizacją miejsca badań.

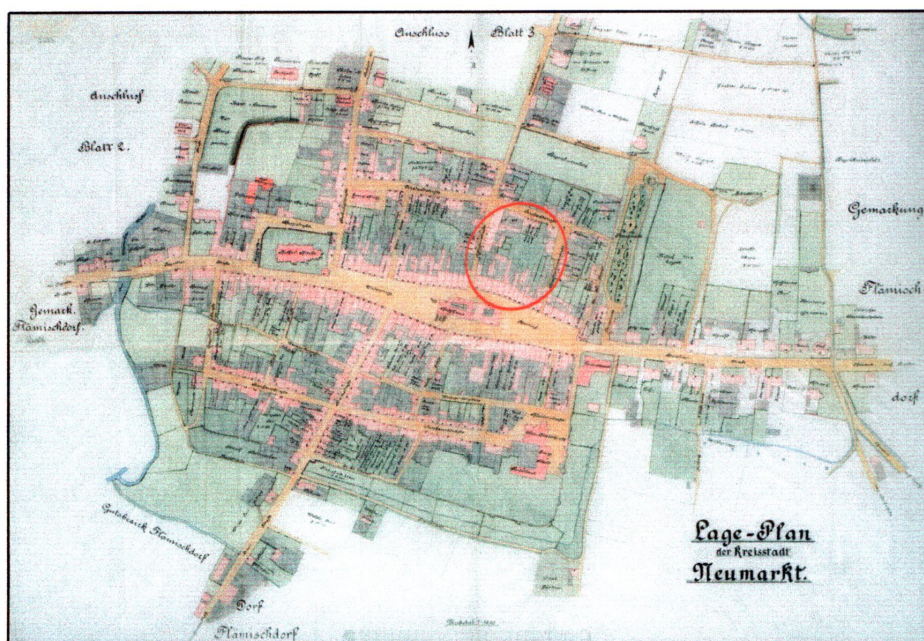

b

Ryc. 2b Środa Śląska. Widok miasta z lotu ptaka od strony południowo-wschodniej, 1768 - po 1774 z przybliżoną lokalizacją miejsca badań.

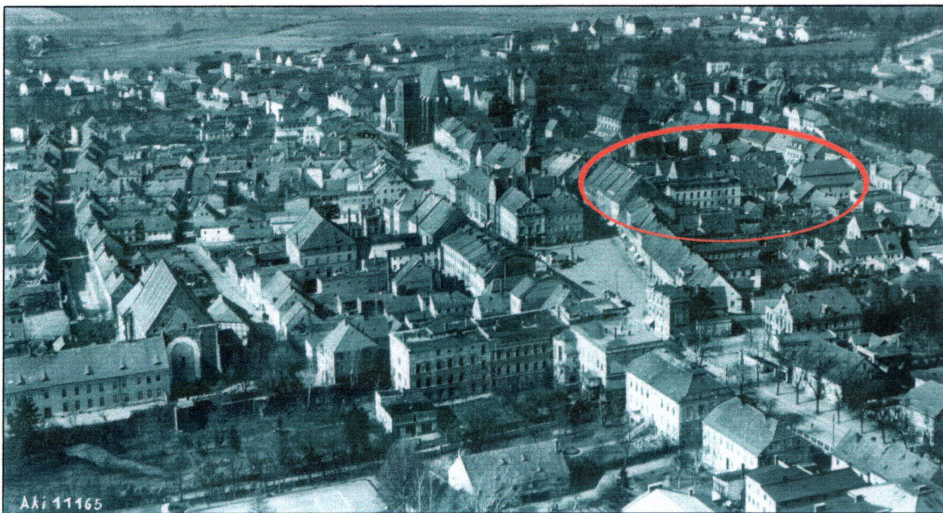
Ryc. 3a. Środa Śląska. Plan katastralny i plan pól wokół miasta, 1860 z przybliżoną lokalizacją miejsca badań.

Ryc. 3b. Środa Śląska. Plan sytuacyjny miasta powiatowego Środa Śląska, ok. 1905 z przybliżoną lokalizacją miejsca badań.

Ryc. 4a. Środa Śląska. Zdjęcie lotnicze przedstawiające miasto od północy, 1927 z przybliżoną lokalizacją miejsca badań.

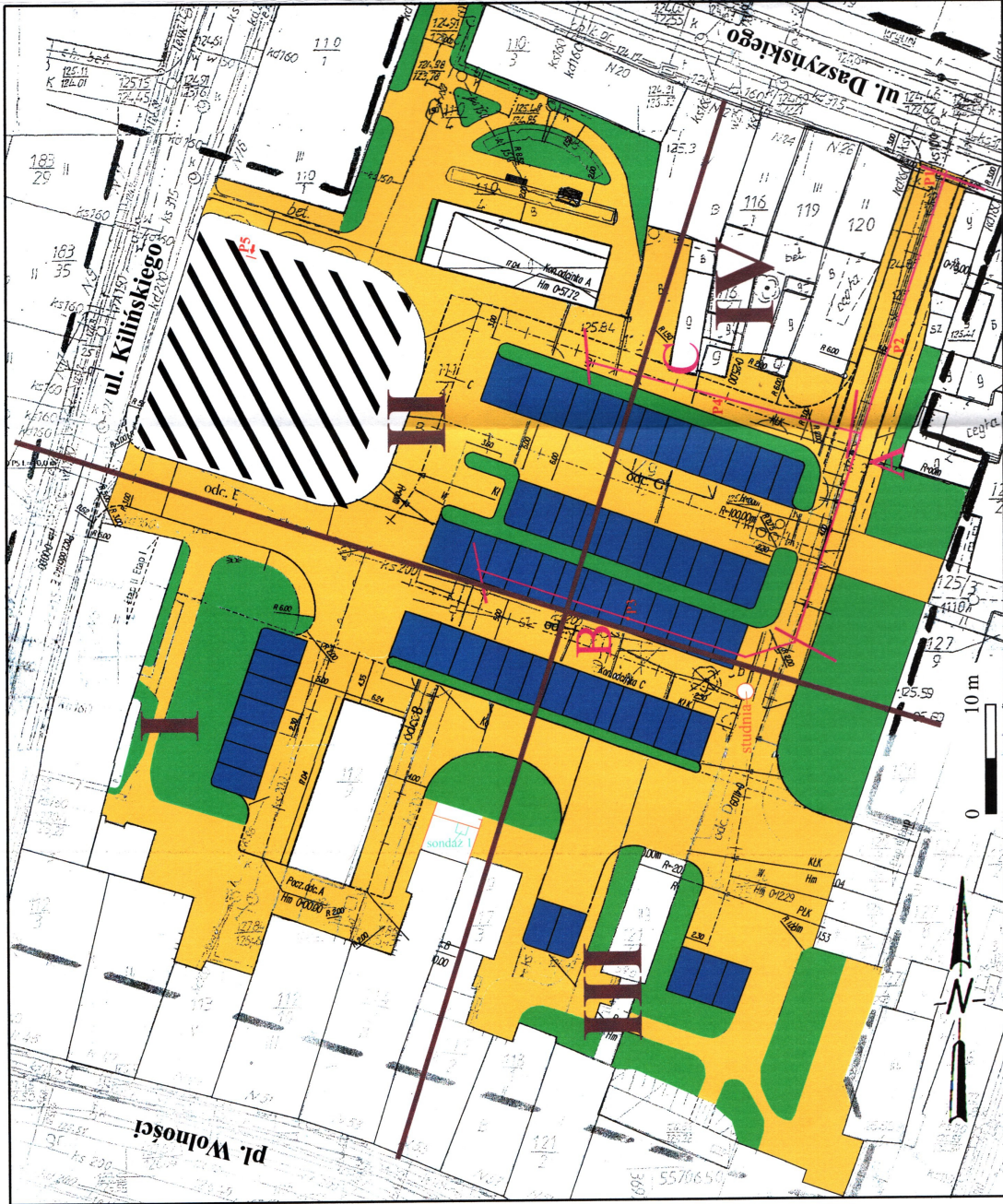
Ryc. 4b. Środa Śląska. Zdjęcie lotnicze przedstawiające centrum miasta od południowego wschodu, 1933 z przybliżoną lokalizacją miejsca badań.

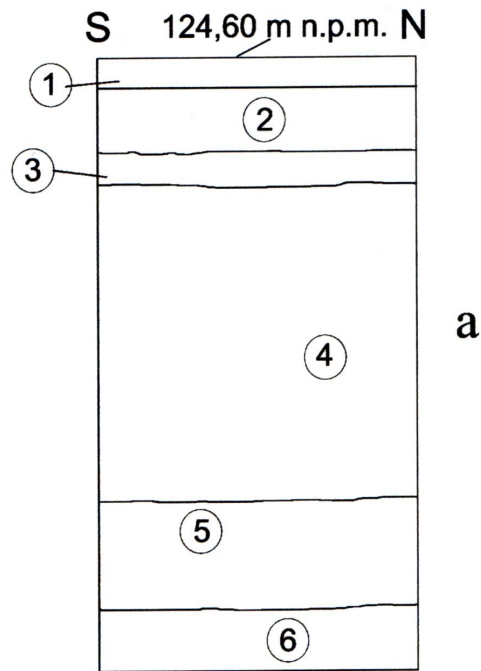
Legenda:

- I
- II
- III
- IV
- V
- VI
- VII
- VIII
- IX

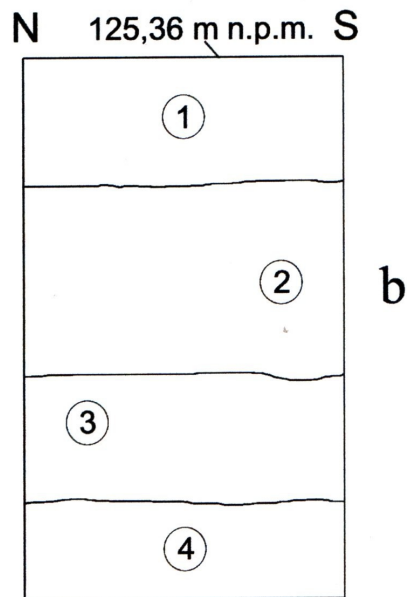
Ryc. 5. Środa Śląska, budowa parkingu w rejonie: pl. Wolności, ul. Kilińskiego i ul. Daszyńskiego.

Legenda: I - drogi dojazdowe, place i ciągi piesze; II - zieleń; III - miejsca parkingowe; IV - odcinki kanalizacji deszczowej wraz z numeracją; V - relikty architektury ceglanej; VI - lokalizacja sondu 1; VII - podział inwestycji na sektory; VIII - lokalizacja zarejestrowanych fragm. profilu; IX - obszar nie objęty badaniami archeologicznymi.

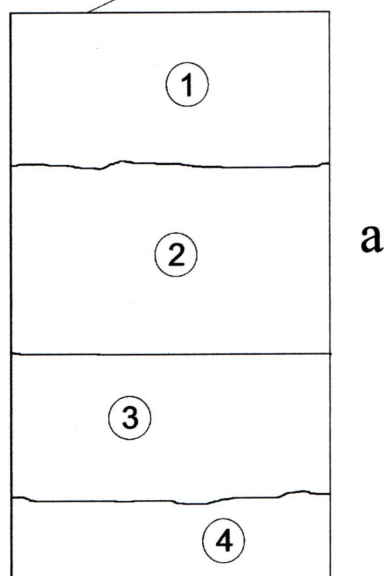
Ryc. 6a. Układ nawarstwień zarejestrowany w profilu W nr P1: 1 - asfalt; 2 - kruszywo kamienne; 3 - żółty piasek; 4 - czarna miejscami brązowa próchnica przemieszana z gruzem, szlaką, żwirem, wapnem i grudkami zaprawy; 5 - żółty piasek z przesmużeniami szaro-czarnej próchnicy; 6 - żółty piasek.

Ryc. 6b. Układ nawarstwień zarejestrowany w profilu E nr P2: 1 - szaro-brązowa próchnica przemieszana z gruzem ceglano-betonowym, szlaką i żwirem; 2 - brunatna próchnica przemieszana ze żwirem, gruzem i piaskiem; 3 - żółto-zielonkawa glina przemieszana z piaskiem, próchnicą, węglami drzewnymi, spalenizną, grudkami polepy i poj. fragm. cegieł; 4 - żółty piasek.

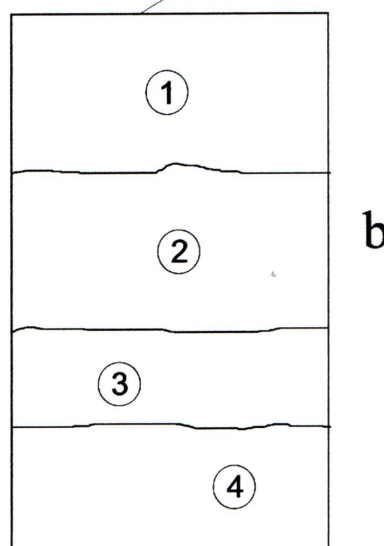

SE 126,16 m n.p.m. NW

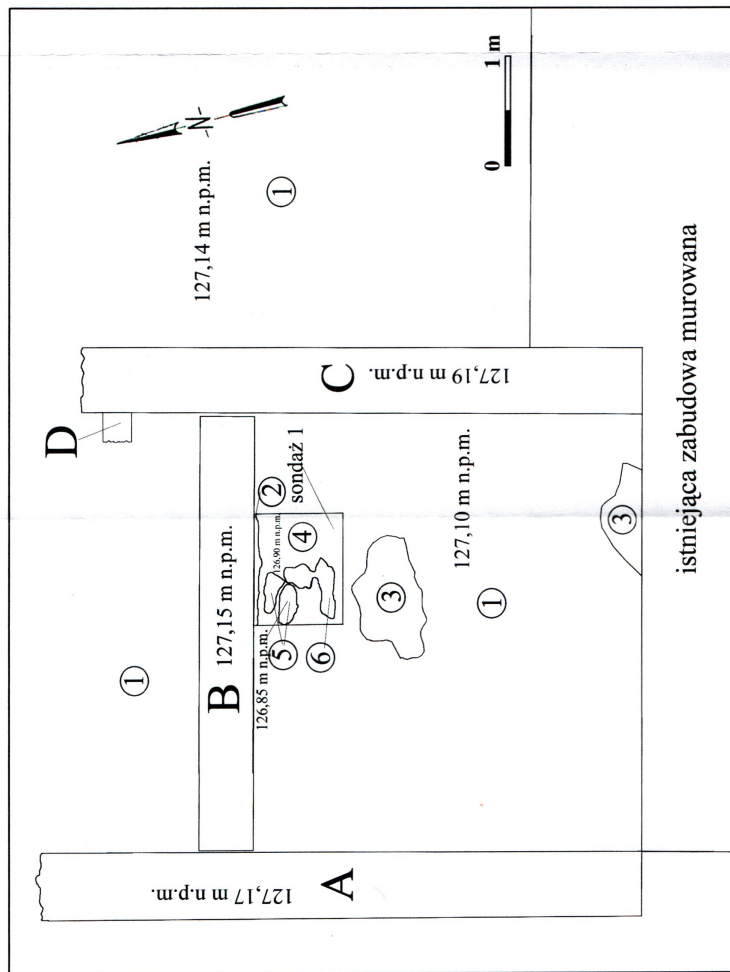

Ryc. 7a. Układ nawarstwień zarejestrowany w profilu SW nr P3: 1 - szaro-brązowa próchnica przemieszana z gruzem ceglano-betonowym, szlaką i żwirem; 2 - brunatna próchnica przemieszana ze żwirem, gruzem i piaskiem; 3 - żółta glina przemieszana z piaskiem, próchnicą, węglami drzewnymi, spalenizną, grudkami polepy i poj. fragm. cegieł; 4 - żółty piasek.

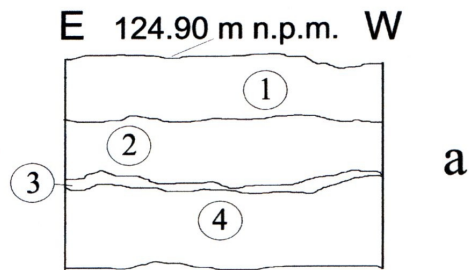
SW 125,68 m n.p.m. NE

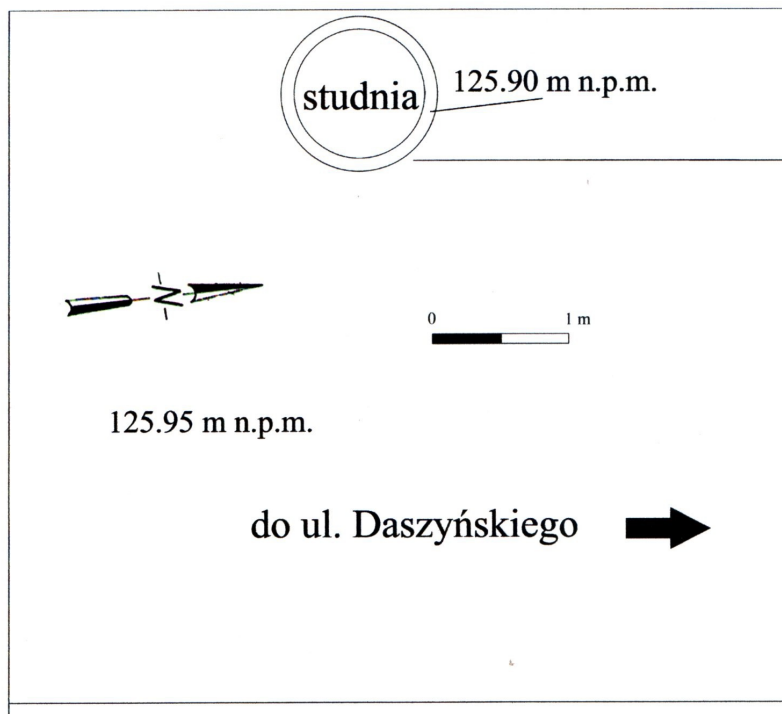
Ryc. 7b. Układ nawarstwień zarejestrowany w profilu NW nr P4: 1 - szaro-brązowa próchnica przemieszana z gruzem ceglano-betonowym, szlaką i żwirem; 2 - brunatna próchnica z domieszką żwiru i poj. fragm. cegieł; 3 - szaro-popielata próchnica z piaskiem; 4 - żółty piasek z gliną.

Ryc. 8. Środa Śląska budowa parkingu w rejonie - pl. Wolności, ul. Kilińskiego i Daszyńskiego. Lokalizacja odkrytych relikwów architektury murowanej oraz usytuowanie sondażu 1. Legenda: 1 - szaro-brązowa próchnica z gruzem, szlaką, piaskiem i gliną; 2 - szaro-brązowa próchnica z piaskiem; 3 - płyty spalenizny z próchnicą; 4 - szara miejscami szaro-czarna próchnica z płatkami gliny żółto-kremowej, fragm. cegieł, węglami drzewnymi, grudkami polepy pomarańczowej oraz licznymi przesmużeniami piaszczystymi; 5 - bruk z otoczków; 6 - szaro-żółty piasek; A- D- relikty architektury murowanej.

Ryc. 9a. Układ nawarstwień zarejestrowany w profilu S nr P5: 1 - szaro-czarna próchnica z drobnym gruzem; 2 - żółto-szary piasek z domieszką próchnicy; 3 - brunatna próchnica z drobnym gruzem; 4 - warstwa gruzu ceglanego z zaprawą.

Ryc. 9b. Środa Śląska, budowa parkingu w rejonie: pl. Wolności, ul. Kilińskiego i ul. Daszyńskiego. Plan studni.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

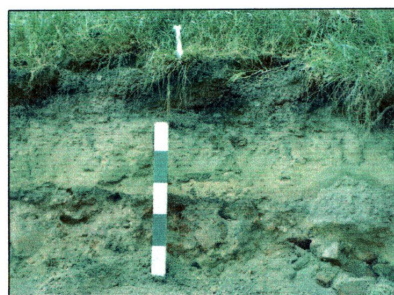
14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

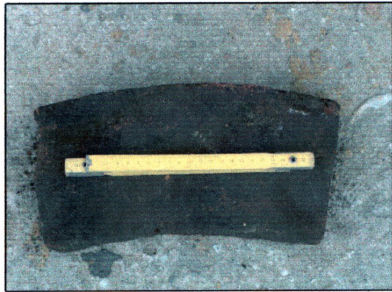
36

37

38

39